

«GO'RO'G'LINING TUGI'LISHI» DOSTONIDAGI MILLIY QADRIYATLAR

Eshchanova Yorqinoy

UrDU akademik litseyi oliy toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: epos, Go'ro'g'li, Chiltan, Xizr, an'analar .

Key words: epic, Go'ro'g'li, Chiltan, Khizr, traditions .

Milliy ma'naviy qadriyatlarimizdan hisoblangan xalq og'zaki ijodi o'zining mazmun-mohiyati bilan asrlar davomida xalqimizning madaniy turmush-tarzi, orzu-armonlari, o'y-xayoloti, erkin yashash, qahramonlik va mardlik kabi ezgu g'oyalarini aks ettirib kelgan. Shuning uchun ham u biz uchun tabarruk va qadrlidir. Bu boyligimizning bugungi kungacha betakror va badiiy jihatdan mukammal holda yetib kelishida xalq baxshilarining xizmati beqiyos. Prezidentimizning xalq baxshilariga bo'lgan e'tibori tufayli 2000 – yil 14-martda «O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan xalq baxshisi» unvoni ta'sis etildi. Ayniqsa, maktab darsliklariga xalq dostonlarining kiritilishi o'quvchilarimizning xalq og'zaki ijodini o'rganishga bo'lgan qiziqishini yanada oshirdi. Ota-bobolarimiz azaldan ana shu dostonlarni eshitib, ulardagi qahramonlarning favqulodda yuz beradigan g'aroyib sarguzashtlaridan zavq olganlar, ularga havas qilib farzandlariga dostonlardagi Barchinoy, Alpomish, Go'ro'g'li, Ravshanbek kabi ismlarni qo'yganlar.

Xalq og'zaki ijodining turli-tuman janrlari, ayni paytda, xalqning tasavvuri, ijtimoiy-ma'naviy tafakkuri, dunyoqarashi, urf-odatlar va an'analari, milliy-ma'naviy qadriyatlarining tarixi va oynasidir. Ayniqsa, dostonlarda bunday imkoniyatlar juda katta. O'zbek xalq dostonchiligida «Go'ro'g'li» **turkumi** katta

o‘rin tutadi. Hozirgacha uning tarkibida yuzdan ortiq variantda **oltmishdan ortiq doston** mavjud. Ularda xalq tarixi, taqdiri, o‘tmishdagi hayoti, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, diniy, axloqiy- ma’naviy hamda ba diiy-estetik qarashlari o‘ziga xos tarzda aks etgan. «Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi» – shu turkumning ilk dostoni. Uni ko‘plab baxshilar ijro etishgan. 11-sinf darsligida **Muhammad Jomurot o‘g‘li Po‘lkan shoir (1874–1941)** varianti berilgan. Unda xalqimizning juda qadim zamonlardagi badiiy-estetik qarashlari ifodalangan. Shuning uchun undagi ayrim fakt va motivlar, obraz va ularning talqinlari hozirgi tasavvurlarimizdan keskin farq qiladi. Shunga qaramay, ko‘plab folklor asarlarida bo‘lgani kabi, bu dostonda ham xalqning olamga va odamga bo‘lgan qarashlaridagi o‘ziga xosliklar ustuvor mavqe tutadi. Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishidagi g‘ayritabiiylik, uning ilk bolaligi, o‘spirinlik davridagi «g‘alati» qiliqlari ana shu o‘ziga xosliklar bilan izohlanadi. Ilk asotir va afsonalarning ta’siri, qadimgi tasavvur va e’tiqodlarning ba’zan yorqin, ba’zan xira qoldiqlari tasvirlari zaminidagi ma’nolarni tushunish qiyinroq tuyulishi mumkin. Dostonda ko‘plab **badiiy timsollar** yaratilgan. **Xalq boshliqlari, oddiy fuqarolar, ko‘plab yigitlar, qiz va ayollarning takrorlanmas** siymolari zo‘r badiiyat bilan ko‘rsatib berilgan. Doston voqealari Zargar yurtining podshosi **Shohdorxonning Yovmit yurtiga** bosqinchilik urushi qilishi bilan rivojlanib boradi. Bu yerda ikki davlat podsholarining, ya’ni **Go‘ro‘g‘lining bobosi Odilxon podsho** bilan Shohdorxonning o‘ziga xos bo‘lgan xislatlari yoritiladi. Odilxon podshoning insoniy fazilatlariga qarama-qarshi o‘laroq, **Shohdorxonning nuqsonlari** ko‘zga tashlanadi. Shohdorxonning maslahatga quloq solmay, **o‘ylamay qaror qabul qilishi, uzoqni ko‘ra** bilmasligi ko‘plab insonlarning bevaqt o‘limiga, taqdirlarining o‘zgarib ketishiga sabab bo‘ladi. Chunki mana shu urush tufayli **Go‘ro‘g‘lining ota-onasi – Ravshan va Bibi Hilol** ham bolaligida Zargar eliga borib qolib, musofirchilikda voyaga yetadi. Dostonda qahramonning tug‘ilishi va yoshligidanoq bahodirlik kuchini namoyish qilishi ancha keng tasvirlangan. Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi va xalq manfaati yo‘lida qahramonlik ko‘rsatishida

chiltanlar va Xizr alayhissalom katta o‘rin tutadi. Bular xalq dostonlarining doimiy ishtirokchilari bo‘lib, ular xalq qahramonlariga homiylik, rahnamolik qiladi. Ular hali hayot tajribasiga ega bo‘lmagan qahramonga yo‘l-yo‘riqlar ko‘rsatish bilan uni tarbiyalab boradi va qahramonni elga xizmat qilishga o‘rgatadi. Mantiqiy fikrlaganda g‘ayritabiiy bir sharoitda tug‘ilgan go‘dakni kimdir o‘limdan saqlab qolmog‘i kerak. “Shunda turib **yig‘ilgan azizlar bolaning otini Go‘ro‘g‘li** qo‘ydi. Barcha abdal, ovtar, qirq chiltanlar bir-bir olib suydi. **Hazrati Xizr ham farzandim** dedi. Har nima bo‘lsa shu kuni Go‘ro‘g‘liga yaxshilik bilan tamom bo‘ldi. Lekin **Hiloloyga jon kirmadi, ammo bolaga sut kelib yotdi**. Shu orada o‘rtadan **uch yil** o‘tdi. **Rustambekning baytali (G‘irot)** ning bolasi o‘lib, bolasining o‘lganiga ichi kuyib, kishnab yurar edi. **Hazrati Xizr bobo alayhissalom haligi baytalning bo‘yniga qo‘riq solib, Go‘ro‘g‘lining oldiga olib keldi**. Baytalning ko‘zi Go‘ro‘g‘liga tushib, mehri ko‘kragiga joy olib, unga suykanib emiza berdi. Ana endi Go‘ro‘g‘li shu baytalni emib, qorni to‘yib-to‘ymasday bo‘lib yura berdi. Baytal har kuni Go‘ro‘g‘lini uch vaqt emizib keta berdi”. Demak, dostonda hayvonlar tasviri ham ishonarli yoritilgan.

Go‘ro‘g‘li go‘rda tug‘ilgan ekan, Bibi Hilolning jonsiz murdasi uni tarbiyalay olmas edi. Shu o‘rinda go‘dakni yo‘rgaklab olish uchun Xizr alayhissalom va chiltanlar hozir bo‘ladilar. Go‘ro‘g‘lining g‘ayritabiiy tug‘ilishi – uning kelajakda boshqalarga o‘xshamaydigan, favqulodda kuch-qudrat, aqli-drok egasi bo‘lib kamol topishiga ishora. Matnga diqqat qilamiz:

“Rustambek har kuni yilqichilariga non olib kelib berar edi. Bugun ham yilqichilarga non olib keldi. Kelsa, yilqichilaridan bir nechasi yo‘q. Qolganidan:

– Yilqichilar qani? – deb so‘radi. Ular aytdi:

– Ulkan bir biya har kuni mozorga qarab ketar edi. Shu biyadan xabar olamiz deb, mazoristonga borib edi. Go‘ristonga borib, baytalni bir arvochning emganini ko‘ribdi. Shuytib, ularni arvoch uribdi. Mana, shu turgan yilqichi qo‘rqib, qochib keldi. Bu ham qo‘rqib, yuragi yorilguday bo‘lib yotibdi, – dedi. Buni eshitib,

Rustambekning yuragi «jiz» etdi. Rustam borib haligi yuragi yorilib ketganday bo‘lib yotgan yilqichilarni gapga soldi:

– Nima ko‘rdinglar? – dedi. Yilqichilar: – Bizlar yap-yalang‘och bir arvohni ko‘rdik. O‘zi yosh

bachchaga o‘xshaydi, – dedi. Rustambek mozoristonda bir go‘rning oldiga borib aytdi: «Bibi Hilol singlimning qornida bolasi bor edi. Shu tug‘ib, bola shundan bo‘lganmikin? Shu go‘r singlim Bibi Hilolning go‘ri, o‘zim mana bu toshni qo‘yib edim. Shundan Bibi Hilolning go‘rini topdim», – dedi. Oqshom bo‘ldi. Rustambek sahar vaqtida kelib, go‘rni poylab yotdi. Qarasa, **Bibi Hilolning go‘ri yop-yorug‘ bo‘lib** ketdi. Shunda bir bola Bibi Hilolning go‘ridan chiqdi, juda suluv, quvi o‘n to‘rt kunlik oyga o‘xshaydi. Shunda bir sher mozoristonda yotgan ekan, bolaga qarab tashlandi. Shunda hazrati **Xizr kelib sherni bir tarsaki** urdi. Sher nimta-nimta bo‘lib, tirqirab ketdi. Rustambek qo‘rqib arosat qilib: – Shunday sherni bir tarsaki urib o‘ldirib, maydalab yubordi, mening nima jonim bor, – dedi. Uyiga qaytib keldi, kelib o‘ylab aytdi: «Kel-e, bu shaharda musofir bo‘lib o‘lgandan, **o‘z jiyanimning qo‘lida o‘lganim yaxshi**». Rustambek, kelar oqshomi uch oshiq, bir qizil egar, yana bir-ikkita qo‘g‘irchoq, bir-ikki ro‘mol, uchta bolalar o‘ynaydigan soqqa oldi. «**Sinab bilayin, shu bola o‘g‘ilmikin, qizmik**in», – deb egar bilan **uch oshiqni bir yoqqa** qo‘ydi. **Ikki qo‘g‘irchoq bilan ro‘molni go‘rning** bir yog‘iga qo‘ydi. Poylab yotdi. Go‘ro‘g‘li go‘rdan chiqib, ro‘mollarga ko‘zi tushib, ro‘mollarni, qo‘g‘irchoqlarni yirtdi. Ro‘moldan har xil-har xil bayroqlar qildi. Go‘rning bu yog‘iga o‘tdi, **uch oshiqqa ko‘zi** tushdi, qo‘liga olib: «Shu mozordagi o‘liklarning barini keldim, gartkam», – deb oshiqni yerga tashladi va egarni mindi. Rustambek joyidan turib, tez chopdi. **Go‘ro‘g‘li ham buni ko‘rib, go‘riga qarab chopdi. Rustambek Go‘ro‘g‘lining go‘rga kiradigan yeriga yetib borib, yota** ketdi. Go‘ro‘g‘libek go‘rga kirolmay, bir chinqirdi. Rustambekning yuragi yorilib, o‘lib qolay dedi”.

Tengdoshlariga nisbatan sho‘xliklari, o‘zidan kattalarga ham tegajoqlik va zo‘ravonlik qilishi esa undagi alplik alomatlarining badiiy tasviridir. Parokanda bo‘layozgan Taka-Yovmit elida Go‘ro‘g‘lining kelishi bilan tub burilishlar sodir bo‘ldi. Eng muhimi, u el-yurt sha’nini, shavkatini, or-nomusini tiklaydi. Go‘ro‘g‘lida yigitlik burchi va mas’uliyatini his etish juda kuchli darajada shakllangan. Ayni mana shu tuyg‘u uni harakatga soladi, kuchiga kuch bag‘ishlaydi. Doston voqealari rivojida **Rayhon arab** obrazining ham o‘ziga xos o‘rni bor. U **Shirvon yurtining podshosi bo‘lib, Iroq va Arabiston mamlakatlari** unga qarar edi. **Rayhon arab – Rustam kelbatli, pahlavon, qo‘rqmas va jasur, o‘ziga ishongan podshoh.** Uning mingan oti chin tulpor bo‘lib, uni quvib yetib bo‘lmas edi. Buni Go‘ro‘g‘lining Rayhon arabga qarata aytgan quyidagi so‘rovidan ham anglash mumkin:

Rayhon arabning Xoljuvonni olib qochishida o‘zini aybdor bilgan Go‘ro‘g‘li qanday qilib bo‘lmasin undan qasdini olishni maqsad qiladi va bunga erishadi. Xoljuvon chechasining o‘rniga **Rayhon arabning qizi Zaydinoyini tog‘asi Ahmadbekka olib kelib beradi.** Mana shu voqealar jarayonida **Go‘ro‘g‘li va Rayhon arabning** o‘ziga xos insoniy his-tuyg‘ulari, mard va jasurliklari yanada yaqqol ko‘zga tashlanadi. «Go‘ro‘g‘li» nomining talqinlarida turli yondashuvlar mavjud. Jumladan, uning «go‘r» – **qabrda tug‘ilishi motivini asoslaydigan qarashlar ham ustuvorlik** kasb etgan. Ayni paytda, uning «ko‘r otaning farzandi» ekanligiga **urg‘u beradigan yo‘nalish ham mavjud.** Jumladan, **Po‘lkan shoir variantida** mana shu ikkala qarashning ham ta’siri ochiq seziladi. Nomning o‘zak qismi ko‘plab talqin larga imkon beradi. Zero, «go‘r» va «ko‘r»dan tashqari «kur» **o‘zagi** ham mana shunday rang-barangliklardan birini tashkil etadi. «kur» **o‘zagi** - uning ma’nosi *alp, botir, mard* deganidir. **Ravshanning faqat sinchi bo‘libgina** qolmay, anchayin **kuchli bir bahodir** ekani ham tasodifiy emas. Bu o‘zakda «quyosh», «o‘t», «olov», «qo‘r», «qir», «tog‘» **sin gari ma’nolar ham mujassamlashganki, ular qadimgi asotir va afsonalar vositasida eng**

qadimgi tasavvurlarni qayta tiklash imkonini beradi. Xalq dostonlarida qahramon har doim o'z oti bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Esingizda bo'lsa, **Alpomishning ham oti** bor edi. U **Boychibor** nomi bilan mashhur bo'lgan. Xuddi shuningdek, bu yerdagi **G'iro**t ham mana shunday jangovar otlar timsolidir.

Dostonning matni bilan tanishar ekanmiz, unda o'zbek tili leksikasining boyligi va jozibasini ham ko'ramiz. Shu bilan birga tushunish qiyin bo'lgan ayrim so'zlar diqqatimizni tortadi. Bu so'zlarni quyidagi lug'at yordamida oson o'zlashtirib olamiz:

LUG'AT

Lug'at	
S i n c h i – otlarning zotini, naslini, yoshini, fe'l-atvorini yaxshi biladigan odam	D u y u m-ikkinchidan
Q u r a n d o z – aslida qur'aandoz, ya'ni qur'a tashlovchi, fol ko'ruvchi,	L o t – qasd
M i r g' a z a b-«amiri g'azab» so'zlarining qisqargani. Jazo beruvchilarning boshlig'i.	B e s o y i b – sohibsiz, egasiz.
M e h t a r a – suv solinadigan mesh, sanoch	G o' s a m – qo'y-echkinning boqib semirtirilgani; bo'rdoqi
S a r i y o y – pay bilan ishlangan eng yaxshi pishiq yoy..	B u r o q - b u r o q – burqsib-burqsib
M u s h k – qora tusli va xush isli suyuq modda.	Sh o x a – shox va novdalar, shox-shabba

Dostonda quyidagi xalq maqollari ham qo'llangan: «Dushmaning xas bo'lsa qo'rq», «Haq saqlasa balo yo'q, haq qarg'asa davo yo'q». «Es berganga dast berar, Dast berganga es berar». Umuman, doston xalqning qadimiy va boy tarixini, jangovar o'tmishini, milliy-ma'naviy qadriyatlar mazmuni va mohiyatini yuksak badiiyat bilan ko'rsatib bera olgan ajoyib badiiy-qomusiy merosdir. Bu merosni o'rganish yoshlarimizni asardagi mardlik va olijanoblik, qahramonlik va el-yurtning o'r-nomusini himoya qilishdek milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash har birimizning muqaddas burchimizdir.

Adabiyotlar:

1. T.Mirzayev. Dostonchilik maktablari. T- 1973.
2. Go'ro'g'li. Maktab kutubxonasi/ 2017. Cho'lpon nashriyoti.